

В. В. САЗОНОВ

Владислав Валерійович Сазонов, студент III курсу юридичного факультету Київського Національного економічного університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ

Важливість дослідження правового регулювання діяльності акціонерних товариств як виду господарських товариств зумовлено їх великим впливом на утворення валового внутрішнього продукту (ВВП) і загалом надзвичайно важливим значенням для економіки держави. Необхідно зазначити, що кількість акціонерних товариств в Україні становить близько 32 тис., із них 11 тис. – відкриті та майже 21 тис. – закриті. Вони виробляють майже 75 % ВВП країни. Саме в акціонерних товариствах зосереджено понад 60 % промислово-виробничого потенціалу України, тому внесення якісних змін до нормативно-правової бази, що регулюють їхню діяльність значною мірою визначатиме швидкість та успішність інтеграції України до європейської та світової економічної системи¹.

Предметом даного дослідження є аналіз норм існуючої нормативно-правової бази, що регулюють права фізичних та юридичних осіб на участь в акціонерних товариствах, та власне права учасників цього виду господарських товариств. Головними нормативно-правовими актами (НПА) у цій сфері, які необхідно розглянути в курсовій роботі для з'ясування юридичної природи та змісту права на участь та прав учасників акціонерного товариства можна визначити Цивільний Кодекс України, Господарський Кодекс України, закони України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про господарські товариства», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні».

Особливої важливості ці питання набувають з огляду на нагальність прийняття Закону України «Про акціонерні товариства», а також набуттям чинності з 1 січня 2004 р. Цивільного кодексу України, який прямо передбачає існування в законодавстві України спеціального закону, що регулює діяльність акціонерних товариств. Кодекс істотно змінює усталені норми, що регулюють діяльність акціонерних товариств, але детально не визначає порядок їхнього застосування й містить посилання на спеціальний закон, який має конкретизувати ті чи інші норми. Одним з найважливіших, а можливо навіть засадничих аспектів правового регулювання діяльності акціонерних товариств є максимально точно та вичерпне визначення права на участь у зазначеному виді товариств, оскільки інші сторони діяльності акціонерних товариств, у тому числі майнові й немайнові права учасників, є похідними від них².

Задля глибшого аналізу юридичних проблем, що є предметом даного дослідження, необхідно навести найважливіші поняття та визначення, пов'язані з інститутом акціонерного товариства та основними принципово важливими аспектами його функціонування як в юридичній, так і в економічній площині. Більше того, на думку автора, юридичні та економічні складові діяльності акціонерного товариства є органічно та діалектично взаємопов'язаними і з точки зору методології дослідження не можуть розглядатися окремо.

Отже, в Законі України «Про акціонерні товариства» п. 1, 2 ст. 3, акціонерне товариство визначається як господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. З цього випливає, що акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з його діяльністю, тільки в межах належних їм акцій.

Акціонерні товариства є юридичними особами, які можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, що не суперечить законодавству України. Вони мають повну господарську самостійність у питаннях вибору форми управління, реалізації продукції, встановленні цін і оплати праці, використання чистого прибутку, несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями всіма активами.

Ключовим моментом, що відбиває особливості правового статусу товариства та його учасників, є визначення терміна «акціонерний». Ці особливості зумовлені акціонерною власністю, акціонерним способом формування і функціонування статутного фонду товариства. Акціонерним визнається товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства³.

З визначення випливають особливості акціонерного товариства, які зумовлюють специфіку його юридичного статусу та юридичного статусу його учасників.

По-перше, статутний фонд акціонерного товариства має акціонерну природу, формується шляхом емісії і продажу акцій фізичним та/або юридичним особам.

По-друге, тільки акціонерне товариство має публічний статус емітента акцій. Інші господарські товариства не мають статусу емітента акцій. Акції відкритих акціонерних товариств допускаються до вільного продажу на умовах, визначених Законом України «Про цінні папери і фондову біржу», іншими актами про фондовий ринок.

По-третє, фізичні та юридичні особи, які придбали акції акціонерних товариств, фіксуються у книгах реєстрації акцій і набувають статусу акціонерів. Права та обов'язки акціонерів визначені ст.ст. 10, 11 Закону України «Про господарські товариства», ст.ст. 4, 5, 8, 9 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу»⁴.

По-четверте, особливою ознакою акціонерного товариства є обмеження відповідальності акціонерів. Вони відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. У випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями також у межах несплаченої суми.

Юридичний статус акціонерного товариства характеризується і деякими іншими рисами. Законодавством передбачено, що акціонерне товариство має фірмову марку та товарний знак⁵. Ці реквізити затверджуються правлінням товариства і реєструються в Торгово-промисловій палаті України.

За способом функціонування акцій закон розрізняє закриті та відкриті акціонерні товариства.

Акціонерним товариством закритого типу вважається акціонерне товариство, акції якого розподіляються поміж засновниками і не можуть вільно відчужуватися третім особам без згоди або дозволу на це керівних органів акціонерного товариства, визначених статутом товариства.

Основною ознакою визначення є необіговий характер акцій, випущених акціонерним товариством. Угода про відчуження акцій закритих акціонерних товариств, як правило, ставиться в залежність від згоди на це інших акціонерів безпосередньо, якщо склад акціонерів у кількісному відношенні незначний, або через уповноважені акціонерами керівні органи акціонерного товариства, наприклад, за згодою правління або спостережної ради, тобто постійно діючих керівних органів. Дуже рідко загальні збори акціонерів за установчими документами акціонерного товариства можуть давати згоду на відчуження акцій.

Вимога одержання попередньої згоди акціонерів на відчуження акцій закритого акціонерного товариства третім особам має бути закріплена в установчих документах акціонерного товариства, оскільки в іншому разі вважається, що акціонер не є зобов'язаним у цьому відношенні ані законодавством, ані установчими документами⁶.

Проте ця вимога спричинює виникнення в інших акціонерів цього акціонерного товариства або самого акціонерного товариства права на пріоритетне придбання у власність акцій, які акціонер бажає продати і які йому належать. Практично це означає, що в статутах закритих акціонерних товариств резервується положення про те, що перш ніж здійснювати відчуження акцій закритого акціонерного товариства на користь третіх осіб, тобто неакціонерів, акціонер зобов'язаний запропонувати відчуження на користь акціонерів або акціонерного товариства.

Здебільшого в установчих документах визначено, що згода акціонерів або акціонерного товариства на відчуження акцій третім особам має бути явною, тобто вираженою документально (надання листа, підписаного повноваженою особою закритого акціонерного товариства, або виписки з рішенням керівного органу акціонерного товариства). Наявність такого роду документа засвідчуватиме законність угоди між акціонером і третьою особою, яка побажала придбати акції цього акціонерного товариства.

Надання згоди акціонерами чи акціонерним товариством на відчуження акцій третім особам чи ненадання її інколи може використовуватися для регулювання рівня ринкової ціни відчуження. Акціонерне товариство, наприклад, може дати згоду на відчуження акцій третім особам, але застерегти, що акції мають бути продані не дешевше за певний рівень ціни. Інколи виникає питання про успадкування права власності на акції закритого акціонерного товариства та співвідношення цього права з обов'язком одержувати згоду акціонерного товариства у разі відчуження акцій третім особам. Відповідно до принципу законодавчого захисту права власності у такому разі згода акціонерного товариства на успадкування акцій і прав, пов'язаних з ними, не потребується, оскільки успадкування не вважається відчуженням. Використання акцій закритого акціонерного товариства як предметів застави також має бути врегульоване установчими документами емітента⁷.

Акціонерним товариством відкритого типу вважається таке, акції якого випускаються на умовах їх вільного подальшого обігу, тобто за умов, що наступні після випуску акцій відчуження акціонерами належних їм акцій на користь інших акціонерів або третіх осіб не потребують згоди на це з боку інших акціонерів чи емітента.

Акції відкритих акціонерних товариств також випускаються з розрахунку на те, що будь-які інвестори, а не певне їх коло, можуть стати акціонерами. Такі акції, як правило, є предметами угод купівлі – продажу на акціонерному ринку, вони можуть обертатися на біржовому та позабіржовому ринках. Акції відкритих акціонерних товариств можуть також без будь-якої згоди емітента використовуватися як предмет застави виникнення зобов'язань.

Закрите акціонерне товариство може бути реорганізовано у відкрите шляхом реєстрації його акцій у порядку, передбаченому законодавством про цінні папери і фондову біржу, і внесенням змін до статуту товариства.

Після набуття незалежності в Україні почався процес роздержавлення підприємств. У процесі приватизації значна їх частина була перетворена на акціонерні товариства. Цей процес перетворення державних підприємств на акціонерні товариства має деякі відмінності поряд із створенням нових акціонерних товариств.

До корпоративних акціонерних товариств належать товариства, які створені на основі приватизаційного права, тобто законів України «Про приватизацію державного майна»⁸, «Про приватизаційні папери», які регулюють порядок перетворення державних підприємств на акціонерні товариства.

Законодавство України встановлює ряд особливостей, які стосуються створення корпоративних акціонерних товариств. Наприклад, продаж акцій корпоративних акціонерних товариств здійснює, зокрема, державний орган приватизації (Фонд державного майна України), акції мають випускати лише прості та продавати винятково на конкурсній основі, корпоративні акціонерні товариства не можна засновувати як акціонерні товариства закритого типу.

Відповідно до приватизаційного законодавства, засновником корпоративного акціонерного товариства може бути державний орган приватизації або державний орган, уповноважений керувати майном підприємства, яке перетворюється на акціонерне товариство⁹.

Існує ряд особливостей, які стосуються визначення розміру статутного фонду корпоративного акціонерного товариства, а також засобів його формування.

Визначення розміру статутного фонду корпоративного акціонерного товариства здійснюється на підставі оцінювання вартості основних засобів за вирахуванням їх зносу, фактичної вартості оборотних коштів, а також урахування дебіторської та кредиторської заборгованості державного підприємства, яке перетворюється на акціонерне товариство. Оцінювання та розрахунки проводять за затвердженою державною методикою.

Засновниками та учасниками акціонерного товариства є фізичні та юридичні особи, які згідно з законодавчими актами можуть бути суб'єктами підприємницької діяльності. Стосовно акціонерних товариств їх коло визначено ст.ст. 3, 26 Закону «Про господарські товариства». Стаття 26 спеціально визначає функції засновників і тим самим відмежовує цих осіб від учасників.

Засновниками є особи, які виконують передбачені законом дії щодо заснування товариства. Основна особливість їх правового статусу полягає в тому, що вони несуть відповідальність як перед тими, хто підписався на акції, так і перед третіми особами за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації товариства.

Учасники – це особи, які згодні придбати акції поки що неіснуючого акціонерного товариства.

Створення акціонерного товариства покладається на засновників, які мають у зв'язку з цим спеціальну засновницьку компетенцію (ст.ст. 26, 30, 31, 35 Закону «Про господарські товариства»).

Процес створення акціонерного товариства складається з ряду послідовних стадій, передбачених законом.

Перша стадія передбачає заснування фізичними та/ або юридичними особами простого товариства для створення акціонерного товариства. Це суб'єкт права, який не має прав юридичної особи. Товариство виникає і діє у формі договору про спільну діяльність щодо створення акціонерного товариства. Договір укладають засновники товариства в письмовій формі. Змістом договору є розподіл функцій сторін. У ньому обов'язково визначають склад засновників, порядок і здійснення ними відповідних засновницьких процедур, обсяги відповідальності кожного засновника перед передплатниками на акції і третіми особами. У договорі доцільно визначити кількість акцій, які купує кожний засновник (засновники зобов'язані бути держателями акцій не менше ніж 25 % статутного фонду строком не менше ніж два роки)¹⁰.

Засновники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації акціонерного товариства.

Товариство може відкривати розрахунковий та інші рахунки у банках, а також укладати договори та інші угоди тільки після його реєстрації. Угоди, укладені від імені товариства до моменту реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством. Угоди, укладені засновниками до моменту реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки лише для засновників.

Другою стадією є повідомлення в засобах масової інформації про намір створити товариство, яке повинні зробити засновники. Це оголошення довільної форми, в якому зазначають основні статутні реквізити: назву товариства, мету і предмет діяльності, засновників, розмір статутного фонду, кількість і вартість акцій.

Третьою стадією є відкрита підписка на акції, яку організують засновники. Ця стадія передбачає здійснення ряду юридичних дій, зміст яких визначено ст. 30 Закону України «Про господарські товариства» та ст.ст. 6, 7 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок»¹¹.

Четвертою стадією є установчі збори, які повинні провести засновники не пізніше ніж за два місяці з моменту завершення підписки на акції. Пропуск строку може призвести до нестворення товариства.

Установчі збори – це орган, до компетенції якого входить створення товариства. Тому вони мають бути правомочними. Такими визнаються збори за участю кількості осіб, які підписалися більш як на 60 % акцій, на які проведено підписку. Засновники акціонерних товариств готують статут, який затверджують збори засновників.

Установчі документи мають містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування та місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного фонду, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, за якими необхідна одностайність або кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства, а також відомості про види акцій, що випускаються, їхню номінальну вартість, співвідношення акцій різних видів, кількість акцій, що купуються засновниками, наслідки невиконання зобов'язань за викупом акцій, строк та порядок виплати частки прибутку (дивідендів) один раз на рік за підсумками календарного року.

Установчі збори акціонерного товариства вирішують такі питання:

а) ухвалюють рішення про створення акціонерного товариства і затверджують його статут;

б) ухвалюють або відхиляють пропозицію про підписку на акції, що перевищує кількість акцій, на які було оголошено підписку (у разі ухвалення рішення про підписку, що перевищує розмір, на який було оголошено підписку, відповідно збільшується передбачений статутний фонд);

в) зменшують розмір статутного фонду у разі, коли у встановлений строк підпискою на акції покрита не вся необхідна сума, зазначена у повідомленні;

г) обирають раду акціонерного товариства (спостережну раду), виконавчий та контролюючий орган акціонерного товариства;

д) вирішують питання про схвалення угод, укладених засновниками до створення акціонерного товариства;

е) визначають пільги, що надаються засновникам;

є) затверджують оцінку вкладів, внесених у натуральній формі;

ж) інші питання відповідно до установчих документів.

П'ятою стадією заснування є державна реєстрація акціонерного товариства. Товариства реєструються Міністерством фінансів протягом 30 днів з моменту представлення таких документів: нотаріально засвідчених заявки на реєстрацію, копії статуту товариства, протоколу зборів засновників.

¹ Спасько-Фатсева І. В. Корпоративне управління: монографія. – Х.: Право, 2007.

² ЗУ «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

³ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

⁴ ЗУ «Про цінні папери та фондову біржу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 31. – Ст. 236.

⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

⁶ Луць В. В. Корпоративне право України. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 379 с.

⁷ Кравченко С. Сутність корпоративних прав // Адвокат. – 2009 – № 9 – С. 15.

⁸ ЗУ «Про приватизацію державного майна» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 24. – Ст. 338.

⁹ Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18–20. – Ст. 144.

¹⁰ Сергеев А. П., Толстой Ю. К. Гражданское право. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 776 с.

¹¹ ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 31. – Ст. 268.

Резюме

У статті досліджено роль акціонерних товариств та їх місце в економіці України, проаналізовано норми чинної нормативно-правової бази, що регулюють права фізичних та юридичних осіб на участь в акціонерних товариствах, та власне права учасників даного виду господарських товариств.

Ключові слова: акціонерні товариства, право на участь, акції, емісія, права учасника, органи управління.

Резюме

В статье исследуется роль акционерных обществ, их место в экономике Украины, анализируются нормы действующей нормативно-правовой базы, которыми регулируются права физических и юридических лиц на участие в акционерных обществах, и собственно, права участников данного вида хозяйственных обществ.

Ключевые слова: акционерные общества, право на участие, акции, эмиссия, права участника, органы управления.

Summary

In the article has been analysed the role of stock companies, their importance in the Ukrainian economics. The attention has been stipulated on the law basis of stock companies' existence, on the rights of legal persons and natural persons to rule the stock company according to national Economic and Civil codes, and some other state acts.

Key words: stock companies, the right of participation, shares, emission, right of management, management subdivision.

Отримано 22.02.2011

О. Ю. САФОНОВА

Оксана Юріївна Сафонова, студентка II курсу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗМІСТ ДЕРЖАВНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНИ

Однією із беззаперечних умов щодо входження України до світового співтовариства є наявність державної символіки.